अहो गतिः कष्टदेयम् !

● डा० गोपालनारायणशर्मा, रावर (राज०)

पूर्वं चत्वारः भ्रातरः आसन् । तैः कदापि विद्याभ्यासः न कृतः । तेषां पिता कथाकारवृत्तिं करोति स्म । पिता यदा दिवं गतः तदा एते अनाश्रयाः जाताः । ते अचिन्तयन् - 'नगरं गत्वा वयमपि कथाकारवृत्तिं करवाम' इति ।

ते राजास्थानं गत्वा राजानम् अवदन् - ''वयं कथाकाराः । कथाश्रावणाय व्यवस्था कर्तव्या'' इति ।

वस्तुतः राजा अपि मूर्खः एव । किन्तु राज्ञी बुद्धिमती, विद्यावती, सुशीला च । अतः सा तान् उद्दिश्य - 'अस्तु' इति उक्तवती ।

अनन्तरदिने कथाश्रावणाय व्यवस्था कृता । चत्वारः अपि भ्रातरः मञ्चं प्रति आगतवन्तः । आदौ ज्येष्ठस्य पर्यायः । किन्तु जनानां, राज्ञः, राज्ञ्याः च दर्शनात् तस्य धैर्यं च्युतं जातम् । शुष्ककण्ठः कम्पमानपादः च सः ज्ञातां कथामपि विस्मृतवान् एव । तस्य मुखात् एकमेव वचनं निर्गतम् - ''अहो गतिः कष्टदा इयम् !!'' इति । ततः सः मौनेन उपाविशत् ।

तदा वस्तुस्थितिं ज्ञातवती राज्ञी अवदत् - ''मान्येन कथाकारेण रामस्य कथा अतिसङ्क्षेपेण विवृता । रामः सलक्ष्मणः ससीतः च अरण्यं गतः अस्ति । भरतशत्रुघ्नौ मातामहस्य गृहे स्तः । दशरथश्च दिवं गतः । तदा मन्त्री सुमन्त्रः एतत् वाक्यं वदति'' इति ।

ततः द्वितीयेन कथा अनुवर्तनीया आसीत् । किन्तु तस्यापि स्थितिः अग्रजस्य इव एव । सः अपि एकमेव वाक्यम् उक्त्वा तूष्णीम् अतिष्ठत् । तस्य वाक्यम् आसीत् - ''यत्तवासीत् ममापि सा'' इति ।

एतस्यापि विवरणरूपेण राज्ञी उक्तवती - ''एतेन मान्येन किष्किन्धाकाण्डस्य सारः उक्तः । 'तव भार्यां रावणः यथा अपहृतवान् तथा मम भार्याम् अग्रजः वाली वशीकृतवान् अस्ति' इति अस्य वाक्यस्य तात्पर्यम्'' इति ।

तृतीयस्य स्थितिः अपि अग्रजयोः इव एव आसीत् । सोऽपि कष्टेन - ''कियत्कालं चलेत् एषा ?'' इति उक्त्वा मौनम् आश्रितवान् । तदा राज्ञी विवृतवती - ''एतेन मान्येन लङ्काकथा विवृता अस्ति । मेघनाद-कुम्भकर्णादीनां मरणवार्तां श्रुत्वा मन्दोदरी रावणं यत् पृच्छति सा कथा अत्र निहिता अस्ति'' इति ।

चतुर्थः अपि भ्रातॄणामेव दशां प्राप्य - ''यच्छक्यं तत् कृतं मया'' इति उक्त्वा मौनम् आश्रितवान् । तदा राज्ञी पुनः विवृतवती - ''सेनापतीनां मरणवार्तां श्रुत्वा लङ्काधिपतिः असहायकतया एतत् वचनम् अवदत् । सा एव कथा एतेन निरूपिता'' इति ।

सन्तुष्टः राजा चतुर्भ्यः अपि पारितोषिकं दत्तवान् । कार्यक्रमसमाप्तेः अनन्तरं राज्ञी तान् भ्रातॄन् आहूय - ''इतः ग्रामं गत्वा स्वशक्त्यनुगुणं किमपि कृत्वा जीवन्तु भवन्तः । कथाकथनादिषु प्रवृत्तिः सर्वथा मास्तु । शुभं भवतु भवताम्'' इति ।

चत्वारः अपि लज्जया शिरः अवनमय्य राज्ञीं नमस्कृत्य ततः ग्रामं प्रति गतवन्तः ।